

הרב א' עציון

תלמוד תורה ועבודת ה'

ראשי פרקים

- א. עבודת ה' בתפילה
- ב. עבודת ה' במקדש
- ג. עבודת ה' בלימוד התורה
- ד. חיובת הנשים בעבודת ה', ובכללה בתלמוד תורה

★ ★ ★ ★ ★

* * *

א. עבודת ה' בתפילה

כתב הרמב"ם בהלכות תפילה פרק א' הלכה א': "מצוות עשה להתפלל בכל יום, שנאמר ועבדתם את ה' אלוהיכם. מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפילה, שנאמר ולעבדו בכל לבבכם. אמרו חכמים: איזו היא עבודה שבלב זו תפילה." ובאר דבריו בספר המצוות מ"ע ה' וזה לשונו: "שצונו לעבדו. וכבר נכפל זה הצווי פעמיים, באמרו ועבדתם את ה' אלוהיכם, ואמר, ואתו תעבודו. ואע"פ שזה הציווי הוא גם כן מהצווים הכלליים, כמו שבארנו בשרש ד', הנה יש בו יחוד אחר, שהוא צווי לתפלה. ולשון ספרי: ולעבדו – זו תפילה. ואמר ג"כ: ולעבדו – זו תלמוד." הרמב"ן השיג על דברי הרמב"ם, ותלה עצמו בלשון הגמרא בברכות: "תפילה דרבנן" (ברכות כא). ולכן דוחה הרמב"ן את דעת הרמב"ם: "כל ענין התפילה אינו חובה כלל, אבל הוא ממידת חסד הבורא יתברך עלינו, ששומע ועונה בכל קראנו אליו." לפי זה אין שום חיוב תפילה מהתורה, ונצטרך לאמר שהלימוד מהספרי הוא אסמכתא, כהרבה לשונות בספרי, שהן לימודים לסמך על דרשות ותקנות חכמים. עד כאן לא מחדש לנו הרמב"ן כלום.

המשך דבריו של הרמב"ן צריכים באור, וזה לשונו: "ועיקר הכתוב לעבדו בכל לבבכם מצות עשה, שתהיה כל עבודתנו לאל יתעלה בכל לבבנו, כלומר בכונה רצויה שלימה לשמו, ובאין הרהור רע. לא שנעשה המצוות בלי כוונה, או על הספק אולי יש בהם תועלת. כענין ו'אהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל

מאודך, שהמצוה היא לאהוב את ה' בכל לב ולב, ושנסתכן באהבתו בנפשנו ובממוננו. הנה בדבר שנחלקו בתלמוד ובמפרשים, אם מצוות צריכות כוונה או לא צריכות כוונה (בתקיעת שופר, בקריאת המגילה, באכילת מצה ובמצוות אחרות) מביא הרמב"ן פן חדש, שאף אם נפסוק שמצוות אינן צריכות כוונה, ועשיית המצוה גרידא מספקת, בכל זאת בודאי עיקר כוונת התורה היא, שנעבוד את ה' בכוונה רצויה ובמסירות נפש. וזה נלמד מהפסוק "לעבדו בכל לבבכם", שלמעשה מקביל לצווי לאהוב את ה' בכל לבבנו.

גם הרמב"ם מודה שיש כאן צווי כולל לעבד את ה'. אך הרמב"ם לא פרט ולא באר מהי דרך עבודת ה'. הרמב"ם חידש, שבנוסף לצו הכולל יש צו פרטי של תפילה. לפי הרמב"ן אין צו של תפילה, כי תפילה היא מצוה דרבנן, ותפילה היא חסד מה', ולא חיוב על האדם. לפי הרמב"ן הפסוק מצוה על עבודה שלימה ותמימה במצוות.

ב. עבודת ה' במקדש

בסוף מצוה ה' כותב הרמב"ם: "... ואותו תעבוד. ואמר עבדוהו בתורתו ועבדוהו במקדשו. ר"ל, הכוון אליו להתפלל שם, כמו שבאר שלמה ע"ה." ופלא הוא, שהרמב"ם מפרש לעבוד במקדש כצווי לתפילה! הרמב"ן יוצא נגד צמצום מושג העבודה במקדש, וכותב ש"עבדוהו במקדשו" היינו "בעבודת הקרבנות, והשיר וההשתחויות". בודאי אין הרמב"ן חולק על כך, שהתפילה היא חלק חשוב מעבודת המקדש. וחלא מקרא מלא הוא "עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי, כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים". וכן השירה היא תפילה – "מזמור לתודה". וזה מהמפורסמות, שגם בבית המקדש היה בית כנסת וסדר תפילה. אלא שלרמב"ם עיקר המצוה בבית המקדש היא תפילה, ולדברי הרמב"ן עבודת המקדש כוללת קרבנות ותפילה.

מחלוקת זו בין הרמב"ם והרמב"ן ידועה לנו גם מהתקפתו החריפה של הרמב"ן על דברי הרמב"ם במורה נבוכים על הקרבנות. במורה נבוכים ח"ג פרק ל"ב כותב הרמב"ם: "כי המטרה הראשונה אינו אלא שתשיגוני ולא תעבדו זולתי – והייתי לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם. והצווי הזה על הקרבן והפנייה לבית לא היה אלא בגלל השגת יסוד זה, ובשבילו הועברו אותם העבודות לשמו, כדי שימחו עקבות עבודה זרה, ויתבסס יסוד יחוד ה'." מדברי הרמב"ם עולה ברור, שמצות בניית הבית וסדר הקרבנות הם אמצעי להשיג יסוד עבודת ה', ולמחות כל זכר של עבודה זרה. מצות תפילה, אם כן, היא העיקר, ומצות קרבנות הם אמצעי להגיע לעבודת ה'. לכן ברור, שהרמב"ם בספר המצוות ובספר המדע לומד שהצווי לעבוד את ה' מתכוון למצות תפילה. וכשם שהרמב"ן אינו מקבל את דברי הרמב"ם בתפקידם של הקרבנות, ועליונותה של תפילה על קרבנות, כך אינו יכול לקבל את פרשנות הרמב"ם בהלכות תפילה, שהצווי לעבדו במקדש מתכוון אך ורק לתפילה!

גם הרמב"ן לא נחה דעתו מההסבר ש"לעבדו זו תפילה" היא רק אסמכתא. ולכן הוא מעלה השערה: "או לומר, שמכלל העבודה, שנלמד תורתו, ושנתפלל אליו בעת הצרות, ותהיינה עינינו ולבנו אליו כעיני עבדים על יד אדוניהם. וזה כענין שכתוב זכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם, והרעותם בחצוצרות, ונזכרתם לפני ה' אלקיכם". והיא מצוה על צרה שתבוא על הצבור לזעוק לפניו בתפילה ובתרועה. הרמב"ם רואה הצווי לעבדו כמצוה להתפלל בכל יום, שהיא מצוה על כל יחיד ויחיד. ואילו הרמב"ן מחייב תפילה לצבור בעת צרה. אין על היחיד, לדבריו, מצות תפילה כלל. יש רק חיוב תפילה על הצבור בעת צרה.

גם הרמב"ם מודה, שיש לצבור להתפלל בעת צרה, אך לפי הרמב"ם בהלכות תענית פ"א ה"א: "מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתביא על הצבור". בהלכה ב' כותב הרמב"ם: "ודבר זה זה מדרכי תשובה הם!" לפי הרמב"ן התפילה בעת צרה היא עבודת ה' שנלמדת מהפסוק "ולעבדו". לפי הרמב"ם התפילה בעת צרה היא חלק מתהליך התשובה, ולא מצוה מיוחדת, נוספת על מצות תפילה, שהיא חובתו של כל אדם בכל יום ויום.

ג. עבודת ה' בלימוד התורה

בספרי נאמר עוד: "ואותו תעבוד – עבדהו בתורתו ועבדהו במקדשו". כבר עמדנו על משמעות הבטוי "עבדהו במקדשו". מה פרוש "עבדהו בתורתו"? כותב הרמב"ן, שנצטוינו לעבוד את ה' בכל לבבנו בלמוד תורתו ובעשיית מצוותיו. מכאן, שהלמוד תורה מקיים מצות "ולעבדו בכל לבבכם". כלומר, לימוד תורה הוא עבודת ה'.

הראנו כבר לפי הרמב"ן, שיש צורות שונות של עבודת ה': בתפילה, בקרבן, בשירה ובעשיית המצוות בכוונה שלמה. והנה מתווסף לנו פן חדש בעבודת ה' – למוד תורה.

הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה פ"ג הל' י"ג מתאר את גודל חשיבות למוד תורה, את גודל שכרו, ואת העונש המגיע למי שאינו לומד תורה. בסוף דבריו הוא כותב: "אמרו חכמים: כל המבטל את התורה מעושר, סופו לבטלה מעוני; וכל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר. וענין זה מפורש הוא בתורה – הרי הוא אומר: תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך; ואומר: למען ענותך להטיבך באחריתך." יש לשים לב, שפסוק זה מובא בהלכות תלמוד תורה בקטע הדין על חיוב למוד תורה, כלומר, שלפי הרמב"ם לימוד תורה הוא עבודת ה', וחייבים אנו ללמוד ולעבוד את ה' בשמחה ובטוב לב.

כל הקורא דברי נעים זמירות ישראל בתהילים רואה, שיש בלימוד תורה דרך להגיע לקרבת ה', לעושר ולאהבת ה'. "זמירות היו לי הוקיך", "מה אהבתי תורתך –

כל היום היא שמחתיי, "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב". בודאי גדולה היא מצות תלמוד תורה, כפי שבאר זאת הרמב"ם בפ"ג ה"ג מהל' תלמוד תורה: "אין לך מצוה בכל המצוות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה; אלא תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן, שהתלמוד מביא לידי מעשה. לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום." אדם הלומד תורה, מקיים מצוה, כמו שמקיים כל מצוה אחרת, מצוות טובה, לולב או תקיעת שופר. אין הברל אם הוא לומד שור שנגח את הפרה או ל"ט אבות מלאכה, עוסק בספר דניאל או בספר שמות, לומד שיטת בית שמאי או שיטת בית הלל. עצם לימוד תורה הוא מצוה יש ערך למצות תלמוד תורה, כי הלימוד מביא לידי עשיית המצוות. כלומר, תלמוד תורה הוא אמצעי למצוות אחרות, וגם מצוה העומדת ברשות עצמה.

אבל נוסף לכך גדול תלמוד תורה, שהלימוד מביא את האדם להכרת הבורא ולקרבה לה'. הלימוד הוא אמצעי להגיע לאהבת ה'. הדבר הזה נאמר בפירוש ברמב"ם בספר המצוות מ"ע ג', וזו לשונו: "היא שצונו באהבתו יתעלה, וזה שנחשוב ונתבונן במצוותיו ומאמריו ופעולותיו עד שנשיגהו, ונהנה בהשגתו בתכלית ההנאה. וזאת היא האהבה המחוייבת." הרמב"ם קובע התבוננות במצוות ובתורה כדרך להשיג אהבת ה'. אין ספק, שדבריו כאן בספר המצוות מתקרבים לדבריו של הרמב"ן ושל הספרי "עבדוהו בתורתו".

כדאי לסיים בדברי הרמב"ם בהלכות יסודי תורה פ"ד הל' י"ג: "אמרנו חכמים: דבר גדול – מעשה מרכבה, דבר קטן – הויות דאביי ורבא אע"פ כן ראויין הן להקדימן, שהן מיישבין דעתו של אדם תחילה. ועוד שהם הטובה הגדולה שהשפיע הקב"ה ליישוב העולם הזה, כדי לנחול חיי העולם הבא. ואפשר שידעם הכל, קטן וגדול, איש ואשה, בעל לב רחב ובעל לב קצר." לימוד התורה, אם כן, אינו רק מצוה ככל המצוות, ולא רק אמצעי לידיעת המצוות; לימוד תורה הוא חוייה דתית, עבודת ה', המביאה עושר, שמחה, ויישוב דעת האדם, ומביאו לעולם הבא. לימוד תורה מטהר את האדם. וכן נדרש בשיר השירים רבה: "תורת ה' תמימה משיבת נפש – מה המים מטהרים את האדם מטומאה, שנאמר 'זרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם', כך תורה מטהרת את הטמא מטומאתו, שנאמר 'אמרת ה' אמרות טהורות', מה המים מטהרים את הגוף, שנאמר 'ורחץ את בשרו במים', כך תורה מטהרת את הגוף, שנאמר 'צרופה אמרתך מאד'".

ד. חובת הנשים בעבודת ה', ובכללה בתלמוד תורה

ידוע שאשה פטורה ממצוות תלמוד תורה. אך נפק, שנשים מברכות ברכות תורה, מכיון שהן חייבות לדעת כל המצוות שהן חייבות לעשות. בודאי אשה פטורה מלימוד תורה לשמה, אבל היא חייבת בלימוד תורה המביא לידי מעשה. אם נכונים

דברי הרמב"ם, שהדרך להגיע לאהבת ה' ולאמונה בה' היא "שנחשוב ונתבונן במצוותיו ומאמריו ופעולותיו", ברור שכל לימוד תורה, הן זו שבכתב והן זו שבעל פה, שמחזק את האמונה בה', ושמאפשר לנו להתבונן בעולמו ובמעשיו של הקב"ה, חובה על נשים ואנשים ללמוד:

לימוד תורה הוא לא רק אקט שכלי, פעולת המוח; לימוד תורה הוא חוויה דתית, פעולה המטהרת את האדם ומביאה אותו קרוב לה', עבודת ה'. ולכן בודאי אין למנוע מבנות את החוויה של לימוד תורה, של קרבת אלקים ושל "נגיל ונשיש בזאת התורה", של מנוחת הנפש, כמו שכתוב "תורת ה' תמימה משיבת נפש". אשרי הזוכה לקיים עבודת ה' בלמוד תורה.